

OLIIY TA'LIM TIZIMIDA FANLARARO INTEGRATSIYANING SHAKLLARI

Mamajanov Shoxruxbek A'zamjon o'g'li

Osiyo Xalqaro Universiteti magistir

Annotatsiya: *Mazkur maqolada oliy ta'lim tizimida fanlararo integratsiyaning shakllari pedagogik nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Fanlararo integratsiya shakli tushunchasining mazmuni ochib berilib, uning ta'lim jarayonida fanlar o'rtasidagi bog'liqlik va uyg'unlikni ta'minlashdagi ahamiyati asoslab beriladi. Integratsiyaning turli shakllarda amalga oshirilishi oliy ta'lim fanlarining mazmuniy, metodik va tashkiliy xususiyatlari, shuningdek, talabalarning tayyorgarlik darajasi hamda kasbiy yo'naltirilgan ta'lim talablari bilan izohlanadi.*

Maqolada fanlararo integratsiyaning mazmuniy, tashkiliy, metodik va amaliy shakllari alohida ko'rib chiqilib, ularning har biri oliy ta'lim jarayonida qanday namoyon bo'lishi va ta'lim samaradorligiga qanday ta'sir ko'rsatishi yoritiladi. Mazmuniy integratsiyaning umumiy tushunchalar va qonuniyatlar asosida bilimlarni tizimlashtirishdagi roli, tashkiliy integratsiyaning integratsiyalashgan mashg'ulotlar orqali fanlararo bog'liqlikni kuchaytirishdagi ahamiyati, metodik integratsiyaning o'qitish metodlari va vositalarini uyg'unlashtirishdagi imkoniyatlari hamda amaliy integratsiyaning nazariya va amaliyot birligini ta'minlashdagi o'rni ilmiy jihatdan asoslanadi.

Maqola natijalari fanlararo integratsiya shakllarini oliy ta'lim jarayonida izchil va maqsadga muvofiq qo'llash ta'lim sifatini oshirish, talabalarning bilish faolligini kuchaytirish hamda bo'lajak mutaxassislarning kasbiy kompetensiyalarini shakllantirishda muhim pedagogik ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: *fanlararo integratsiya, oliy ta'lim, integratsiya shakllari, mazmuniy integratsiya, tashkiliy integratsiya, metodik integratsiya, amaliy integratsiya, ta'lim samaradorligi, kasbiy kompetensiya, integratsiyalashgan ta'lim*

Oliy ta'lim tizimida fanlararo integratsiya samarali tashkil etilishi uchun, avvalo, integratsiyaning shakllari mazmunini aniqlashtirish zarur. Pedagogik nuqtai nazardan fanlararo integratsiya shakli deganda integratsiya jarayonining ta'lim amaliyotida qanday ko'rinishda namoyon bo'lishi, ya'ni o'quv fanlari o'rtasidagi bog'liqlik va uyg'unlikning qaysi yo'l, vosita va tashkiliy yechimlar orqali amalga oshirilishi tushuniladi. Shakl integratsiyaning tashqi ifodasi sifatida o'quv jarayonida fanlararo bog'lanishlar qayerda va qanday mexanizm bilan yo'lga qo'yilishini belgilaydi. Shu jihatdan integratsiya shakllari ta'lim mazmuni, o'qitish metodlari, o'quv faoliyatini tashkil etish usullari hamda natijalarni baholash tizimi bilan uzviy bog'liq holda qaraladi.

Integratsiyaning turli shakllarda amalga oshirilishi pedagogik zarurat bilan izohlanadi. Birinchidan, oliy ta'limdagi fanlar mazmuni, ularning ilmiy-metodik xususiyatlari va o'zaro yaqinlik darajasi bir xil emas. Masalan, ayrim fanlarda umumiy tushunchalar va metodlar

20-Yanvar, 2026-yil

ko‘proq uchrasa, boshqalarida bog‘lanish asosan amaliy masalalar doirasida shakllanadi. Shuning uchun integratsiya ham bir xil ko‘rinishda emas, balki mazmuniy uyg‘unlashuv, metodik birlashuv yoki amaliy faoliyatni kompleks tashkil etish kabi turli shakllarda ifodalanadi. Ikkinchidan, talabalarning tayyorgarlik darajasi, kurs bosqichi va o‘quv maqsadlari integratsiya shaklini tanlashga ta’sir etadi. Boshlang‘ich bosqichlarda integratsiya ko‘proq fanlararo aloqalarni ko‘rsatish, umumiy tushunchalarni uyg‘unlashtirish orqali amalga oshirilsa, yuqori bosqichlarda loyiha, amaliy mashg‘ulot va tadqiqot faoliyati orqali kompleks integratsiya talab etiladi. Uchinchidan, oliy ta’limda integratsiya ko‘p hollarda kasbiy yo‘naltirilgan vazifalarni hal etishga qaratiladi. Kasbiy muammolar esa ko‘pincha ko‘p omilli bo‘lib, turli fanlar bilimlarini birlashtirishni talab qiladi. Bu esa integratsiyaning shakllarini xilma-xil va moslashuvchan bo‘lishini taqozo etadi.

Oliy ta’limda fanlararo integratsiya shakllarining pedagogik ahamiyati bir necha yo‘nalishda namoyon bo‘ladi. Avvalo, integratsiya shakllari bilimlarning tizimlilikini ta’minlab, talabalarda o‘rganilayotgan hodisalar va jarayonlarni yaxlit tushunish imkoniyatini yaratadi. Bunda bilimlar alohida fanlar doirasida cheklanib qolmay, o‘zaro bog‘langan ilmiy manzara sifatida shakllanadi. Ikkinchidan, integratsiya shakllari ta’lim jarayonining amaliy yo‘naltirilganligini kuchaytiradi, chunki turli fanlardan olingan bilimlar real kasbiy vazifalar bilan bog‘langan holda qo‘llanadi. Uchinchidan, fanlararo integratsiya shakllari talabalarning bilish faolligini oshiradi, ularni muammoli vaziyatlarni tahlil qilishga, bilimlarni solishtirish va umumlashtirishga undaydi. Natijada mustaqil fikrlash, tanqidiy tahlil, ijodiy yondashuv kabi umumiy kompetensiyalar rivojlanadi. To‘rtinchidan, integratsiya shakllari o‘qitish jarayonini optimallashtirishga xizmat qiladi: mazmuniy uyg‘unlashuv orqali takrorlanadigan mavzular qisqaradi, o‘quv vaqti samaraliroq taqsimlanadi, natijada ta’lim sifati oshadi.

Mazmuniy fanlararo integratsiya oliy ta’lim tizimida fanlararo integratsiyaning asosiy va eng muhim shakllaridan biri hisoblanadi. Mazkur shakl o‘quv fanlari mazmunida mavjud bo‘lgan umumiy tushunchalar, ilmiy qonuniyatlar va g‘oyalarni aniqlash hamda ularni yagona mantiqiy tizim asosida o‘rganishga yo‘naltirilgan¹⁶. Mazmuniy integratsiyaning mohiyati shundan iboratki, fanlar alohida-alohida o‘qitilgan taqdirda ham, ularning mazmuni o‘zaro uyg‘unlashtiriladi va talabalar tomonidan yaxlit ilmiy tasavvur shakllantirilishiga xizmat qiladi.

Mazmuniy integratsiya jarayonida fanlar mazmunidagi umumiy tushunchalar va qonuniyatlar markaziy o‘rin tutadi. Masalan, tizim, model, rivojlanish, sabab-oqibat, tahlil va sintez kabi tushunchalar ko‘plab fanlar uchun umumiy bo‘lib, ularning mazmuni turli fanlar doirasida izohlanadi. Ushbu umumiy tushunchalarni uyg‘un holda o‘rganish talabalarga bilimlarni solishtirish, umumlashtirish va ularning o‘zaro bog‘liqligini anglash imkonini beradi. Shu orqali bilimlar parchalanib ketmasdan, mantiqan izchil va tizimli tarzda o‘zlashtiriladi.

¹⁶ Бабанский, Юрий Константинович. Оптимизация учебного процесса: методология и теория. Москва, Педагогика, 1982. С. 53–71.

Fanlar mazmunini uyg'unlashtirish oliy ta'lim amaliyotida turli yo'llar bilan amalga oshiriladi. Jumladan, o'quv dasturlarini ishlab chiqishda fanlar o'rtasidagi mantiqiy bog'liqlikni hisobga olish, umumiy mavzularni muvofiqlashtirilgan holda rejalashtirish, fanlar mazmunida takrorlanadigan tushunchalarni yagona yondashuv asosida talqin etish mazmuniy integratsiyaning muhim ko'rinishlaridan hisoblanadi¹⁷. Bunday yondashuv talabalarning bilimlarini mustahkamlashga, ularni turli fanlar doirasida bir xil ilmiy asosda qo'llashga yordam beradi.

Mazmuniy fanlararo integratsiyaning pedagogik afzalliklari ko'p qirrali hisoblanadi. Avvalo, u talabalarda ilmiy dunyoqarashning yaxlitligini shakllantiradi, bilimlarni fragmentar emas, balki tizimli tarzda o'zlashtirishga imkon yaratadi. Ikkinchidan, mazmuniy integratsiya o'quv materialining takrorlanishini kamaytirib, ta'lim jarayonini optimallashtiradi. Uchinchidan, fanlar mazmunining uyg'unlashuvi talabalarning bilish faolligini oshirib, ularni bilimlarni tahlil qilish va umumlashtirishga undaydi. Natijada mustaqil va tanqidiy fikrlash ko'nikmalari rivojlanadi.

Tashkiliy fanlararo integratsiya oliy ta'lim jarayonida fanlararo integratsiyaning amaliy jihatdan amalga oshirishga xizmat qiluvchi muhim shakllardan biri hisoblanadi. Ushbu shakl o'quv jarayonini tashkil etishda fanlararo yondashuvni qo'llash, ya'ni o'qitishning tashkiliy shakllarini integratsiyalash orqali fanlar o'rtasidagi bog'liqlikni kuchaytirishga yo'naltirilgan. Tashkiliy integratsiya ta'lim jarayonining mazmuni bilan bir qatorda, uning tashkiliy tuzilmasini ham uyg'unlashtirishni nazarda tutadi.

Oliy ta'limda tashkiliy fanlararo integratsiya, avvalo, integratsiyalashgan ma'ruza va seminar mashg'ulotlari orqali namoyon bo'ladi. Integratsiyalashgan ma'ruzalarda bir nechta fanlar mazmuni yagona mavzu asosida yoritilib, talabalarga muammoni turli fanlar nuqtai nazaridan tahlil qilish imkoniyati yaratiladi. Seminar mashg'ulotlarida esa talabalar turli fanlar bo'yicha o'zlashtirilgan bilimlarini muhokama qilish, solishtirish va umumlashtirish orqali fanlararo bog'liqlikni chuqurroq anglaydilar¹⁸.

Fanlararo mashg'ulotlar tashkiliy integratsiyaning muhim ko'rinishlaridan biri bo'lib, ular talabalarning bilish faoliyatini faollashtirishga xizmat qiladi. Bunday mashg'ulotlarda muayyan muammo yoki vazifa bir nechta fanlar bilimlari asosida hal etiladi. Bu jarayon talabalarni kompleks fikrlashga, bilimlarni amaliy vaziyatlarda uyg'un holda qo'llashga undaydi.

Qo'shma darslar va kompleks mashg'ulotlar ham tashkiliy fanlararo integratsiyaning samarali shakllari hisoblanadi. Qo'shma darslar ikki yoki undan ortiq fan o'qituvchilari hamkorligida tashkil etilib, o'quv materialining fanlararo uyg'un holda o'zlashtirilishini ta'minlaydi. Kompleks mashg'ulotlar esa nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan bog'lash orqali talabalarning kasbiy tayyorgarligini kuchaytiradi.

Oliy ta'lim tizimida tashkiliy fanlararo integratsiyaning o'rni shundaki, u ta'lim jarayonini yanada moslashuvchan va samarali tashkil etish imkonini beradi. Tashkiliy integratsiya orqali ta'lim jarayonining mantiqiy izchilligi kuchayadi, o'quv mashg'ulotlari

¹⁷ Лаврентьев, Николай Борисович. Интеграция знаний в учебном процессе. Москва, Педагогическое общество России, 1998. С. 42–58.

¹⁸ Хуторской, Андрей Викторович. Современная дидактика. Москва, Высшая школа, 2007. С. 118–134.

mazmunan boyiydi va talabalarning o‘qishga bo‘lgan qiziqishi ortadi. Shu sababli tashkiliy fanlararo integratsiya oliy ta’limda integratsiyalashgan yondashuvni amalga oshirishning muhim pedagogik sharti sifatida qaraladi.

Metodik fanlararo integratsiya oliy ta’lim jarayonida fanlararo integratsiyani ta’minlashning muhim shakllaridan biri bo‘lib, u o‘qitish metodlari, usullari va didaktik vositalarining fanlararo uyg‘unlashuviga asoslanadi. Mazkur shakl ta’lim jarayonida nafaqat fanlar mazmunini, balki ularni o‘zlashtirish usullarini ham integratsiyalashni nazarda tutadi. Metodik integratsiyaning mohiyati shundan iboratki, turli fanlarni o‘qitishda qo‘llaniladigan metodlar o‘zaro moslashtiriladi va yagona pedagogik maqsadga yo‘naltiriladi¹⁹.

Metodik fanlararo integratsiya, avvalo, muammoli o‘qitish, loyihaviy ta’lim, tadqiqotga yo‘naltirilgan o‘qitish kabi metodlar orqali amalga oshiriladi. Ushbu metodlar fanlararo mazmunga ega bo‘lib, talabalarni turli fanlardan o‘zlashtirilgan bilimlarni yagona muammoni hal etish jarayonida uyg‘unlashtirishga undaydi. Masalan, muammoli vaziyatlarni yechish jarayonida talabalar nazariy bilimlarni tahlil qiladi, solishtiradi va amaliy xulosalar chiqaradi, bu esa fanlararo integratsiyaning metodik jihatdan amalga oshirilishiga xizmat qiladi.

Metodik integratsiya o‘qitish vositalarini tanlash va qo‘llash jarayonida ham namoyon bo‘ladi. Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, interaktiv ta’lim platformalari, vizual modellar va raqamli resurslar turli fanlar mazmunini birlashtirish imkonini beradi. Bunday vositalardan foydalanish o‘quv jarayonining samaradorligini oshirib, talabalarning bilish faolligini kuchaytiradi.

Metodik fanlararo integratsiyaning pedagogik ahamiyati shundaki, u talabalarning mustaqil ta’lim olish, muammoli fikrlash va ijodiy yondashuv ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Metodlarning uyg‘unlashuvi ta’lim jarayonini dinamik va moslashuvchan qilib, bilimlarni chuqur va ongli o‘zlashtirishga yordam beradi. Natijada talabalar o‘rganilayotgan materialni turli fanlar nuqtai nazaridan baholash imkoniyatiga ega bo‘ladilar²⁰.

Amaliy fanlararo integratsiya oliy ta’limda fanlararo integratsiyani kasbiy faoliyat bilan bevosita bog‘lashga qaratilgan shakl hisoblanadi. Ushbu shakl nazariy bilimlarni real amaliy vaziyatlarda qo‘llash orqali fanlararo bilim va ko‘nikmalarni shakllantirishni nazarda tutadi. Amaliy integratsiyaning mohiyati shundan iboratki, talabalarning o‘quv faoliyati real kasbiy vazifalar asosida tashkil etiladi va bu jarayonda turli fanlar mazmuni uyg‘unlashtiriladi.

Amaliy fanlararo integratsiya ishlab chiqarish amaliyoti, laboratoriya mashg‘ulotlari, amaliy seminarlar, loyiha ishlari va ilmiy-tadqiqot faoliyati orqali amalga oshiriladi. Bunday mashg‘ulotlarda talabalar nazariy bilimlarni turli fanlar doirasida qo‘llab, muayyan muammoni kompleks yondashuv asosida hal etadilar. Bu esa ularning kasbiy tayyorgarlik darajasini oshirishga xizmat qiladi.

¹⁹ Занков, Леонид Владимирович. Обучение и развитие. Москва, Педагогика, 1975. С. 50–64.

²⁰ Вербицкий, Александр Алексеевич. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход. Москва, Высшая школа, 1991. С. 87–103.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Бабанский, Юрий Константинович. Оптимизация учебного процесса: методология и теория. Москва: Педагогика, 1982. С. 53–71.
2. Лаврентьев, Николай Борисович. Интеграция знаний в учебном процессе. Москва: Педагогическое общество России, 1998. С. 42–58.
3. Хуторской, Андрей Викторович. Современная дидактика. Москва: Высшая школа, 2007. С. 118–134.
4. Занков, Леонид Владимирович. Обучение и развитие. Москва: Педагогика, 1975. С. 50–64.
5. Вербицкий, Александр Алексеевич. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход. Москва: Высшая школа, 1991. С. 87–103.
6. Панжизода Х. Ситуация насилия и притеснения в семье на примере Узбекистана. Социология и право". ISSN 2219-6242 (Print) . №3. Москва. Социология и право. 2025. Т. 17. № 3. – С. – 336-344.

Global
Science
Publication